

Eső Péter:

Egy felhívásról ⁺

Tavasszal számos neves közgazdász részvételével aláírásgyűjtés indult a közgazdaságtan sokféleségének és szabadságának védelmére. A felhívások sorsa: egy az írás, ezer az olvasata. Ez nem meglepő, hiszen a szöveg jelentése az, amit olvasója ért, s nem amit írója gondol. Hiba akkor következik be, amikor az olvasó azt képzelem, hogy a szöveg alkotója is csak azt a gondolatmenetet követheti, amit ő (kirekesztőleg). Egy, a szövegben szereplő kifejezések sajátos értelmezésén alapuló, és az előző mondat értelmében hibás interpretáció Trautmann László: Egy felhívásról (Fordulat, 1992. nyár) írása. Az alábbiakban először Trautmann László félreértését – vagyis, hogy a szöveg nem feltétlenül jelenti azt megírói, más olvasói, esetleges aláírói számára, amit az ő számára – szeretném eloszlatni egy, az övétől eltérő értelmezéssel, amely szigorúbban támaszkodik a konkrét szövegre.

A (köz)gazdaságtan szó jelentése a felhívás szövegének nyelvén és magyarul is kettős: egyszerre jelenti a gazdaságban végbemenő folyamatokkal foglalkozó rendszerezett eszmék összességét, valamint egy módszert: a szűkös erőforrások racionális elosztásának magyarázó elvét. A két fogalom részleges átfedéseit néhány példán mutatom be (zárójelben az irányzat neves képviselőjével):

Az utóbbi értelemben vett közgazdaságtan, a "közgazdasági megközelítés" modellezési eljárása alkalmazható más tudományok által vizsgált problémákra is: politológia (J. Stigler, S. Peltzman), szociológia (G. Becker, A. Banarjee), etika (K. Arrow, A. Sen), szervezetelmélet (D. Kreps, J. Tirole), pszichológia (G. Akerlof), történettudomány (J. Hirshleifer), biológia (M. Friedman). Másfelől az első értelemben vett közgazdaságtudományban is elképzelhető sokféle megközelítés: pszichológiai (H. Simon), etikai (A. Lindbeck), jogi (R. Coase), evolúciós (R. Nelson) és természetesen a második értelemben vett közgazdasági is. Azaz például egy (első értelemben vett) közgazdasági jelenség modellezésénél kiindulhatunk a (második értelemben vett) közgazdasági megközelítés sugallta racionális emberképtől eltérő pszichológiai, etikai feltevésekből is.

A felhívás a következőt állítja: "A közgazdászok ma kötelezővé teszik egy monopolista módszer és alapfeltevések használatát", ami ezek ismeretében minden bizonnyal arra utal, hogy az oktatásban és a folyóiratokban jelentőségénél nagyobb terepet kap a közgazdaságtani

⁺ A cikk hozzászólás ahhoz a vitához, melynek apropója – többek között – a Fordulat idei nyári számában is megjelent felhívás. A vitát Trautmann Lászlónak a cikke nyitotta meg. Örömmel vettük Eső Péternek, mint egy nem TEK-tagnak, sőt, mint egy másik szakkollégium (Rajk) tagjának az írását, és annak természetesen teljes terjedelmében helyt adtunk. A vitái itt még nem tekintjük (nem tekinthetjük) lezártnak, várjuk a további véleményeket. (A szerk.)

megközelítés a fent említett egyéb megközelítések kárára. A szövegnek ez az értelmezés lényegesen különbözik Trautmann László interpretációjától.

Trautmann László olvasata szerint ugyanis a szöveg "a matematikai közgazdaságtannal szembeni harcra" szólít fel a verbális közgazdaságtan védelmében. A matematikai közgazdaságtant – helyesen – nem azonosítja a közgazdasági megközelítéssel, hiszen matematikai fogalmakkal minden, az arisztotelészi kétértékű logika szerint konzisztens gazdaságtani elmélet, így többek között a pszichológia, etikai evolúciós közgazdaságtan is kifejthető, s a citált szerzők vagy követőik erre törekednek is. A matematika alkalmazása egy elmélet felállításakor formális logikai szigorot eredményez, az előfeltevéseket, illetve az elméletalkotó megközelítését, metodológiai alapállását (melyeknek pluralizmusát a Felhívás hirdeti) nem változtatja meg, csupán explicitté teszi. Ez a Felhívásban szöveg szerint is megtalálható: "Nem hisszük, hogy a pluralizmus aláásná a szigor követelményét". A Felhívás tehát nem a formális logikai szigor ellen buzdít, hanem a nem-közgazdasági megközelítésű gazdaságtannak a szakmai folyóiratokból, a munkaerőpiacról és az oktatásból való száműzetése ellen.

Vita témájául szolgálhat, hogy milyenek a viszonyok a gazdasági elméletek piacán, mennyire jogos a Felhívás kibocsátóinak félelme a "főáram" monopóliumától. Számunkra, kívülállóak számára valóban úgy tűnik, hogy a "magas tudomány" zárt világ. Persze művelői nem afféle összeesküvők, akik ellen harcba kellene szállni, amúgy világproletárosan vagy csurkába kötött hajjal, csak van egyfajta belépési költség: cirka két áttanult évtized. Mivel a szellemi termékek piacán eladók és vevők (tudósok és mondjuk szakfolyóirat-szerkesztők) között információs aszimmetria áll fenn, nem csoda, hogy kell egy ilyen jelzés ("signal") a színvonalas hozzászólók és a kóklerek szétválasztására. Aki nem veszi a fáradságot, hogy megtanulja a közgazdaságtan eddigi eredményeit, bármennyire is világmegváltónak tartja saját elméletét, nem veszik komolyan – hozzá kell tenni, legtöbbször nem alaptalanul. A monopólium tehát kétségtelenül létezik, de – mint a belépési feltételeket teljesítő "bennfentesek", az aláírók többnyire tudhatják – ez jár egyfajta előnnyel. Miért állítják akkor mégis, hogy a javasolt "állami beavatkozás" a monopólium letörésére tudásunk növekedését hozná? Annak alátámasztására, hogy nem ártana a "hátrányos helyzetű" elméletek bizonyos fokú támogatása, a "színesítés", nem bizonyítékokkal, csak analógiával tudok szolgálni. Az evolúciós biológiában közismert a genetikai sodródás jelensége, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy gyenge szelekció mellett génváltozatokban, mutációkban szegény környezetben viszonylag hosszú ideig uralkodó lehet egy evolúciósan nem stabil, azaz a fejlődés számára hosszú távon nem ideális gén. Ha a gazdaságtudományokat mint egy folytonos kulturális evolúció termékeit tekintjük, nyilvánvaló, hogy a "gén" (elméletek) közötti szelekció gyenge, s ekkor az elméletek választékának szélesítése (a "mutációk" támogatása) hosszú távon elősegítheti tudásunk bővülését. Az önmagáért való sokszínűség tehát bizonyos esetekben érték. Az alternatív irányzatok léte a főáram számára többféle közvetlen és közvetett haszonnal jár. Új fogalmakat vezethet be a köztudatba

(pl. puha költségvetési korlát), új problémákra, vizsgálati területekre, ismeretlen jelenségekre hívhatja fel a figyelmet, ami szellemi kihívást, megújulási lehetőséget kínál a hagyományos vonulatnak (pl. a korlátozott racionalitás jelenségeinek magyarázata információs aszimmetriával és stratégiai optimalizációval a 80-as évek elején).

Egy másik kérdés – amellyel kapcsolatban ez alkalommal a szöveg aláírói véleményen szerint nem foglaltak állást, de Trautmann László írásában felmerül –, hogy hol a helye a matematikai közgazdaságtannak az egész közgazdaságtanon belül. Először is tisztázni kell, mi az, aminek a helyét keressük. A közgazdaságtan, mint más természettudományi igényű tudományok, modellek útján írja le a valóság jelenségeit illetve vonatkoztat el azoktól. A matematikai megközelítés csupán abban különbözik a nem-matematikaitól, hogy tömör nemzetközi nyelvet használ a feltevések és a tautológiák leírására: a matematikát. Ebből a következő előnyök származnak: a nyelv egységes, félreérthetetlen, precíz: óriási mennyiségű matematikai tétel segíti a gondolkodás lépéseit: rákényszeríti a szerzőt, hogy önmaga és az olvasó számára is világossá (explicitté) tegye (esetleg kevésbé feltűnő) előfeltevéseit: végül képes kezelni a bonyolult, sokdimenziós problémákat.

E széles körben ismert előnyökkel szemben legtöbbször azt szokás ellenvetésként felhozni, hogy e megközelítés a valóságtól elrugaszkodott. Ez a kritika nem jogos. Hiszen minden elmélet – akár matematikai, akár nem – a valóságnak csupán az általa fontosnak tartott magyarázó tényezőket emeli ki. A matematikai megközelítés nem a valóságtól, hanem a pongyola, hétköznapi gondolkodástól esik távol. Egyébként meglepő, hogy az általam képzett egyetemi oktatóként ismert Trautmann László is osztja a fenti, demagógia határát súrló nézetet: mint írja, a feladat, hogy "... az elvont matematikai modellek világából visszatérjünk a valóságos folyamatokhoz – ami, kilépve a magamra erőltetett stílusból, rizsa. Ehhez képest komoly kritika lehetne a matematikai közgazdaságtannal szemben, hogy nehezen emészthető, előképzettséget igényel: s egyes képviselőivel szemben az, hogy technicista részletkérdésekkel bajlódnak. E problémák azonban még nem váltottak ki felhívást.

Még egy kérdés van hátra: mi közünk lehet a Felhíváshoz nekünk ma itt, kis hazánkban. A főáram uralma még korántsem fenyeget – az említett két évtizednyi tanulás oktatók, tananyag, képzési forma híján teljes egészében Magyarországon, tudomásom szerint, nem oldható meg. Vitatkozhatunk a közgazdaságtan válságáról, korlátairól – csak éppen azt nem vesszük észre, hogy ezeket a korlátokat mi még sajnos nem tapogathattuk ki. Úgy gondolom, hogy a modern közgazdaságtan szellemi kincseihez jó értelemben vett alázattal közeledők számára fontosabb lenne előbb a megismerés lehetőségének megteremtése a Szakkollégiumokban, az Egyetemen. Szidjuk előbb azt, amiről tudjuk, hogy mit szidunk.